

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1888. nov.

(Szabadelvü prot. papok értekezlete Nimesben, az orthodoxoké Viganban. A társadalmi kérdések tanulmányozására alakult társulat közgyűlése. A halottak: Colani és Bordier.)

Szerkesztő Ur!

Mióta a reformált egyházban a szabadelvűek és orthodoxok az 1872-iki zsinat határozata következtében, mely egy kötelező hitvallás aláírását kívánta, külön szokadtak, külön papi értekezleteket is tartanak. Ez évben mindkét értekezlet egy időben s egymáshoz nagyon közel fekvő városban tartatott: a szabadelvűkké Nimes-ben s az orthodoxoké Viganban, Gard megyében. E szakatlan ténynek az volt az oka, hogy a szabadelvűek és az orthodoxok october hóban tartott gyűléseiken vallási és társadalmi szempontból fontos kérdéseket vitattak.

A szabadelvűek értekezletén mindenek előtt az került tárgyalás alá, hogy a bibliából egy külön kiadás rendeztessék a családok használatára. E kérdés nem most merült fel először a papi értekezleten. Már régóta foglalkoznak azzal, ha vajjon szükséges-e, helyes-e a bibliát a maga egészében adni mindenek számára, minthogy az ószövetségben sok oly hely van, mely a tanulatlan olvasót kevésbé érdekelheti és sok oly elbeszélés, mely az olvasók bizonyos körére éppen veszedelmes lehet. A mult évi értekezlet végre aztán kitűzte a kérdést a jelen évre megvitatásra. E kényes tárgy eléterjesztését Piepenburg, strassburgi lelkész vállalta magára. S hogy csakugyan nem könnyű dolog a bibliából a kiválogatást éppen a jelzett czélra eszközölni, mutatja az, hogy az előadó, ki pedig egyike legtudományosabb és vallásosabb embereinknek, a kérdést nem oldotta meg egész határozottsággal. Kettős indítványt tett a társulatra bizva a választást, az egyik ajánlata: kihagyni mindazokat a helyeket, melyek legenda-szerűek, és azokat az elbeszéléseket, melyek kezdetleges, durva erkölcsökről szólnak és kihagyni azokat a helyeket is,

melyek csak szabályokra vonatkoznak, egy szóval mindazt, a mi nem épületes. Ez esetben nagyon kevés maradna meg az egész ó-szövetségből. Vagy pedig megtartani, a mi legendászerű és csak a törvényeket, szabályokat, genealogiákat és azokat a helyeket törölni, melyek durva naturalismust tartalmaznak. A fölolvastást nagyon élénk és érdekes felszólalás követte, de nem sok eredménnyel. Némelyek védték a biblia egészségének fentartását; mások meg abban a nézetben voltak, hogy csak bizonyos fejezeteket kell kihagyni, azokat, melyek törvényeket, s különösen ideiglenes érvényű zsidó nomenclaturákat foglalnak magukban. A gyűlés egy bizottságot nevezett ki a kérdésnek még bővebb tanulmányozására. Az én véleményem, hogy ez a kérdés legalább részben meg van oldva a Schweitzban Glarusban tartott értekezletek munkálata, főleg pedig ama szép és kitűnő munka által, melyet Hollandiában Oort, Hooykaas és Kuenen irtak s francia nyelvre Chavanes és Van Hamel fordítottak le. Igaz, hogy e mű kissé hosszú és lehetne rajta rövidíteni. De különben nagyon világos, nagyon gyakorlati, melynek magyarázatait minden olvasó megértheti. *)

A papi értekeztet másik tárgya az ifjusági keresztény egyesületek kérdése volt. E tárgy igen fontos. Ugyanis a körül forog, hogy az ifjuságnak az anyagi élet örvényeiben eszköz nyújtassék arra nézve, hogy a rossz példák és rossz tanácsok csábítása alól magát kivonja, s a szellemnek, a léleknek, az erkölcsi életnek éljen. A fölolvastó, igen szép dolgokat beszélt és jó irányt jelölt meg a teljesítendő munkára. Azonban mindenkit meglepett, hogy felolvastó a czimben nem helyeselte a „keresztény jelzőt.“ Valószínű, hogy őt erre az a sajnálandó visszaélés vezette, melyet a „keresztény“ szóval az orthodoxok elkövetnek. **)

Ugy hiszem azonban, a „keresztény“ jelzőt a szerző se kifogásolná abban az értelemben, mely a szónak valódi jelentése. Az

*) T. levelezőnk véleményében teljesen osztozunk, midőn a felvetett kérdés megoldásánál egy oly műre hivatkozik, mely a bibliát észszerűen fogja fel, de a legendaris elemet nem kívánja abból eltávolítani, hanem mint oly elbeszéléseket, melyek nem történelmi voltak mellett is vallásos igazságokat rejtenek magukban „a vallási és erkölcsi érzéknek egészséges és kellemes eledel nyújtására“ fentartani. (The Bible for Young People by dr. H. Oort and dr. I. Hooykaas, with the assistance of dr. A. Kuenen, Prof. of theology at Leiden. Preface. 4. 12. p. p.) Ez a mi álláspontunk is, melynek nem most adunk először kifejezést.

**) Éppen mint nálunk.

Szerk.

Szerk.

értekezlet következő gyűlésein belső ügyek intézésével foglalkozott, melyeket azonban mellőzök, minthogy az olvasót kevésbé érdekelnék. Az összejövetel alkalmával prédikációk is tartattak, melyek közül a nagyszámu hallgatóságra mély hatást gyakorolt különösen Roberty lyoni pap beszéde arról a tárgyról, hogy az igazságot sok küzdelem és áldozat árán kell megvenni.

Ugyanabban az időben, midőn a szabadelvű papok Nimes-ben gyűléseztek, jöttek össze az orthodoxok Viganban, Nimestől nem messze fekvő helységben. Az orthodoxok értekezletének első tárgya volt a megengesztelés tana, Bois-tól, a montauban-i theol. fakultás dékánjától előterjesztve. Bois tanár a kérdést egészen orthodox felfogással tárgyalta, de sietek hozzá tenni, hogy az ő orthodoxyája mégis alkalmazkodni ohajt „a modern lelkiismeret kívánalmaihoz.“

A montauban-i tanár a megengesztelés tanát nagyon sajátos módon a solidaritás ténye által magyarázta: az emberek együvé tartozók lévén Ádámban, együvé tartoznak a Krisztusban is. Krisztus inkább belépett a solidaritásba, mint bárki más. Mert ő azt akarta, hogy együvé tartozó legyen a szenvedésben és halálban, a vétek következményeiben. Ő annyira felvette „mi ügyünket, hogy a magáévá tette. . . . Ime, ez a montaubani tanár tétele. Nem akarom az ő eszméit bírálni, de nem tehetem mégis, hogy ki ne fejezzem, hogy magyarázatának átlátszó volta mellett is, ez a tárgy nagyon homályos, nem sokat bizonyított, és semmit meg nem magyarázott. Azt akarta, hogy az eszmét megtartva módosítsa a régi felfogást, de ez által nem tette elfogadhatóbbá. Hogyan lehetett Jézus Krisztus, az igazságos, solidaris a mi vétkeiségünkben? kérdezi a felolvasó. És erre azt feleli: „Ez egy oly nagy titok, melynek teljes felfogásáról még álmodni se lehet e földön.“ Ez nagyon könnyű felelet, de a kérdést semmivel sem viszi előbbre. És Bois tanár a helyett, hogy érvekkel állana elé, összehasonlításokat tesz, a nélkül, hogy észrevenné, hogy ezek az összehasonlíások semmit sem adnak az ő tételéhez, sőt nem is állhatnak meg arra a dologra nézve, mely itt kérdésben van. Ilyen hasonlata például a fia vétkeiért szenvedő atya, ki annál inkább szenved, minél inkább szereti gyermekét. Mi összeköttetése van ennek a megengesztelés eszméjével? És ismét, egy nép igazságtalanságai miatt bekövetkezett háború sok ártatlant sújt, a kiknek oly hibák miatt kell szenvedniök, melyeket nem ők követtek el. Ez igaz, de mi összefüggésben van ez a megengesztelés egyházi tanával, én felfogni nem tudom. A

felolvasó munkájában, s következőleg tanában két dolog össze van zavarva, melyeket ugyanazonosokká tenni nem lehet: az emberek solidaritása és a megengesztelés. Kétségtelenül egy társaságnak különböző tagjai gyakran szenvednek, bármily ártatlanok is, mások által elkövetett hibákért, de nem történetesen van-e az úgy, hogy a vétkesek helyett az ártatlanoknak kell lakolniok? Ámde a megengesztelés tana szerint, úgy a mint e tant az orthodoxok felfogják, az éppen egy ártatlan, ki a vétkesekért a szó betűszerinti értelmében bűnhődik, ki ő helyettük büntettetik és az ítélő bíró e helyettesítést elfogadja. Avagy nem más dolog-e ez, mint a solidaritás, e szót rendesen elfogadott értelmében véve? Röviden Bois tanár munkája a megengesztelés annyiszor tárgyalt kérdését nem világította meg; állításaihoz sok szó fér, de mindemellett is figyelmet érdemel. És pedig azért, mert felolvasása azt mutatja, hogy az orthodoxok már nem találják kielégítőnek a vér által való megengesztelés régi fogalmát. Az ő lelkiismeretüknek vannak kiválalmaik, melyeket kielégíteni próbálnak oly magyarázatokkal, melyekbe jó adag spiritualismus van bévive. Lehet, hogy Bois ur kísérlete őket nyomra vezet. Lehet, hogy igazságot fedeznek fel azon a mezőn, melyre Bois ur vezette. De annyi bizonyos, hogy a mikor ez az igazság előttük tisztának is fog látszani, akkor is élni fog a megengesztelés orthodox tana annak védői szellemében. Ők már annyi eléhaladást tettek e tekintetben, hogy nem kell kétségeskedniök az iránt, hogy ennek teljességét megláthatják. — A Viganban tartott értekezlet másik tárgya a segélyezés szervezete kérdésének vagyis a munkás szeretetnek volt szentelve. Ez alaposan tanulmányozott kérdés élénk érdeklődést keltett a hallgatóságban. A felolvasó rendre vizsgálta a szegénység különböző okait és jelezte, hogy mit kell tenni azokkal az okokkal szembe, melyeket a következőleg számított fel: a betegség, — a munkától való megfosztás, — gondatlanság restség, rosz magaviselet, jövedelem elégtelensége. Felolvasó, hogy a szeretet munkájának annál inkább meglátszassék a hatása, a társulatban működést ajánlja. Itt is tartattak prédikációk, s ki kell emelnem a Doumergueét, ki a montaubani theologiai facultáson az egyháztörténelem tanára. Jól megjegyzendő, hogy a hallgatóság egészen orthodox és a papok is, a kik jelen vannak, mind orthodoxok. A legszükebb és türelmetlenebb felfogását adta az egyháznak. Szerint az egyház azoknak a gyülekezete, kik egy és ugyanazon szoroson megállított hitvallást vallanak. Ez a meghatározás a jelen volt néhány szabadelvű lelkészt nagyon megbotránkozttatta. Egy orthodox pap ezt írta

e beszédről: „Doumergue ur chauvinistikus egyházi férfiú, ki az ő egyháza számlájára a katolikus theoriáját írta az egységnek és szentségnek. Valóban kínos volt hallani e szenvedélyes apologiát, melyet a szónok egy nagy közönség lelki táplálékaul ajánlott az evangelium helyett.“ Az orthodoxok gyakran szemére vetik a szabadelvűeknek, hogy közöttük nem mindí: van összhang, de ugy látszik, hogy a kötelező confessio mellett is, közöttük is vannak különbségek, sőt huzavonák.

Fennebb már röviden mondtam, hogy miért tartották az orthodoxok és liberalisok egy időben gyűléseiket. Itt részletesbben meg kell mondanom. A mult évben felmerült egy általánosabb jellegű társulat eszméje a társadalmi kérdések tanulmányozására, és hogy ez iránt felhívás intéztessék orthodoxokhoz és liberalisokhoz. Ez eszme figyelmet keltett, kétségtelenül azért, mert mindenki kitünőnek találta. A megbizottak ennek következtében ez évi oct. 18-ára általános gyűlést hvtak össze Nimesba. S örömmel kell feljegyezmem, hogy itt a testvéri egyesülés oly példáját láttuk, mint azokban a szép napokban, mikor a zsinat még nem emelt volt válaszfalakat az orthodoxok és liberalisok között. Fallot lelkész „A protestantismus és socialismus“-ról remek tanulmányt olvasott fel. Fallot, ki Párisban a közerkölcsiség emelésére alakult egylet fáradhatlan apostola, a meggyőződés és buzgóság embere s birja a szó hatalmát, melylyel hallgatóit elragadja. Kitünően írott tanulmányában eléadta a kérdés történelmét és aztán annak a szükségességét mutatta meg, hogy a protestantismusnak hallatni kell szavát és javasolni azokat az orvosszereket, melyeket a társadalmi nyomorok enyhítésére ajánlhat, s késedelem nélkül munkához látni az alkalmazásban. Nem kísértem meg e munka elemzését, mert az messze vezetne. Csak azt említem meg, hogy arra érdekes vita következett, főleg ama nézeteket illetőleg, melyek némelyek előtt kissé socialistikusoknak tündek fel. Kifogásolták azt is, hogy a munkás igen eszményitve van az ő felfogásában és hogy igen sötét színekkel festi valóságos helyzetét. De e nézet eltérések mellett is mind az orthodoxok, mind a liberalisok elismeréssel adóztak Fallot ur lelkiismeretes és meleg hangú művének.

Egy másik nem kevésbé figyelemreméltó felolvasás volt Gide, párisi tanáré, a szegénység kérdéséről és különösön a lelkésznek a társadalmi kérdésekben való szerepéről. E munka a szegénység felsorolt tényeivel élénk benyomást tett a hallgatóságra. Elijesztő statistikát adott a szegénység-okoza bünökről. Franciaországban e

miatt évenként 170,000 egyén kerül börtönbe és ennek fele három év alatt ugyanazon bűnbe esik vissza. E visszaesés okául főleg a pálinkát állítja, aztán a lakások drágaságát, a hitelbe való vásárlást, a tunyaságot és kóborlást. Következésképp megjelöli azokat az orvosszereket, melyek a physikai és erkölcsi nyomort kevesbithetik: az együtt ható társulatokat, munkás lakások építését, a kölcsönös hiteltre alapított pénzüzeteket, földmives egyesületeket, a munkásoknak a jövedelemben való aránylagos részesítését stb. A lelkész szerepét vizsgálva, melyet e társadalmi kérdésekben kell betölteni, úgy látja, hogy nem szabad magát távol tartania oly kérdésektől, melyek bizonyára a jelenkor legnagyobb kérdései. Föltünteti, hogy a lelkész akárhányszor közrejárulhat a jó eredmény létrehozásához a gazdagokra való befolyása által, kik gyakran közönyösök a szegények nyomorai iránt, és a szegényeknek adandó jó tanácsai által, melyek érzékeny és felizgatott szívüket csillapíthatják.

Az utolsó ülés kizárólag a társadalmi kérdések tanulmányozására való társulat megalakításával foglalkozott, minthogy eddig még nem volt formászerűleg megalakítva. Megvitattattak az alapszabályok és egy 24 tagból álló bizottság neveztetett ki a különböző egyházak tagjaiból: reformátusok, lutheranusok és independensek közül. Ez valódi egyesülete a protestansoknak hitvallásra való tekintet nélkül. S így a jelen évi oct. 18-ika szép és jó napot jelez a francia protestantismusra nézve. Sokan egy új korszak kezdetének tekintik e napot és nem csupán a béke szempontjából, hanem abból a szempontból is, hogy más tekintetben is közeledésre vezet. A magam részéről azonban azt hiszem, hogy a kik ily szép dolgokról álmodnak, nagyon fognak csalódni. Mihelyt az egyház és dogma kérdéséről lesz szó, vége lesz az összhangnak. Hogy egyebet nem említek, egy orthodox lelkész, a ki pedig a mérsékeltettek közül való, egy szabadelvű papnak az egyesülés érdekében mindjárt a gyűlés után írott levelére, ezt írja lapjukban: „sajnáljuk a szakadást, mint szerencsétlenséget, de nem tekintjük azt hibának; az a bölcsesség és béke ténye volt, sőt mondhatnók, a szereteté. E szakadásnak végbe kellett menni, mert az igazság és a dolgok ereje hozta magával. A reformáltak két ágának egy egyházi testületbe való egyesülése ez idő szerint lehetetlenség volna.“ Így vélekedik egy mérsékelt orthodox lelkész, ki pedig a liberalisoknak barátja, s mit mondhatnak a tulzó orthodoxok? Még távol vagyunk attól, hogy dogmai téren egyesüljünk. De nem lehet tagadni, hogy a társadalmi kérdések tanulmányozására alakult társulat örvendetes jel mind-

azok a nézve, kiknek az igazság és testvériség szívükön fekszik. Ez a hevesség csendesülésének a jele. Tíz év óta bárminő egyesülés lehetetlen volt az orthodoxok és liberalisok közt; az orthodoxok nem akartak semmit közösen mivelní a liberalisokkal, még nem-egyházi dolgokban sem.

A francia protestánsok közelebről nagy veszteségeket szenvedtek. Colani, a ki még szelleme teljes erejében volt, hirtelen meghalt. 1824-ben született Lemében, hol atyja — ki Sweitzből származott — pap volt. Colani Németországban kezdett tanulni s Strassburgban végezett. Itt az egyetemen 23 éves korában Straussnak „Jézus élete“ című művéről irt tanulmányával pályadíjat nyert. 1850-ben Schéererrel együtt alapította a „Revue de theologie et de philosophie chrétienne“-t, mely a theologiai kritikai tanulmányoknak Franciaországban oly lendületet adott, hogy azon a téren a legszebb eredményeket láthattuk. E Szemle Franciaországon kívül is ismeretes volt. Colani, mint strassburgi pap és tanár nagy vonzerőt gyakorolt a hallgatóságra és tanítványokra. 1857-től 1860-ig megjelent beszédei (két kötet) több idegen nyelvre lefordítottak. Ezeknél jobb egyh.-beszédék francia nyelven nem jelentek meg. Már számos kiadást értek, de mindig oly gyorsan kapkodták el, hogy ma nagyon nehéz, csaknem lehetetlen belőlük egyetlen példányt is kapni. Gyakorlatibb és egyszersmind emelkedettebb egyh.-beszédeket, melyek köztelenebbül ragadnák meg a lelkiismeretet, nem ismerek a Colaniénál. Az 1870-ki háború után Colani elhagyta Elzászt és ipari vállalatokhoz fogott. De az eff-le munka nem talált az ő speculativ szelleméhez s ő egész vagyonát elvesztette. Aztán Párisba jött és itt élt mint újságíró, előkelő helyet foglalva el nem csupán politikai, hanem kritikai munkáival is, melyek közül némelyik rendkívüli feltűnést keltett.

Colanival csaknem egy időben vesztette el a francia protestantismus egyik legnevezetesebb íróját, egy oly tudós író, hogy aggodva kell kérdeznünk, ki fogja az ő helyét pótolni. Bordier Henri 1817-ben született Párisban. Egyszerre hallgatta a jogi tanfolyamot és a kézirat-isme tanfolyamát. Aztán levéltáros lett a nemzeti archívumban. Számos művei közül némelyekkel nagy sikert ért el s azok többször újra nyomattak, mint Franciaország történelme, melyet Charton E. közreműködésével dolgozott. De mindek felett a protestantismus történelme körüli részletes kutatásaival és felfedezéseivel szerzett nagy érdemet. Ezekből születtek azok az

érdekes művek a St. Barthélemy-éjéről, melyről kezében okmányokkal mutatja meg, hogy az előre tervezve volt, a huguenottákról, kiknek történelme annyira tanulságos a 16- és 17-ik százév történelmét illetőleg. De az ő elévülhetlen dicsősége kétségtelenül „A francia protestánsok történelmé“-nek második kiadása, a melynek közlésében a hatodik kötetig jött le, mikor meghalt. E kiadás csaknem két akkora terjedelmű, mint az első. Elszomorodva kérdezzük, ki fogja a Bordier művét folytatni tudni; kinek lesz annyi tanultsága és türelme, hogy a munkát tovább folytassa? Nem tudom, hogy mi bámulandó e kitünő tudósban inkább, az-e, hogy oly méltó utóda volt a bátor huguenottáknak, vagy hogy lelkiismerete oly szilárdon állott a valóban szabadelvű és keresztény elvek mellett, vagy pedig az a kedves modor, melylyel lebilincselte, s ama kitünő szellemiség melylyel elragadott. Mint a francia protestánsok történelmében dolgozó társnak szerencsém volt vele gyakran érintkezni, minek kedves emlékeit mindig megőrzendem szívemben.

CHARRUAUD D.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Az ember kötelességei és jogai. *Marion Henri* után *Péterfi Dénes*.

Szerkesztő társamtól közelebről egy munka jelent meg a fenti czim alatt. Annál a közeli viszonytól fogva, melyben egymással állunk, bármennyire óhajtanám is, nem bocsátkozhatom ismertetésbe. De a könyv értékére nézve közöljük itt a „K o l o z s v á r“ 282-ik számában megjelent következő szakavatott tollal irt ismertetést:

Az ember kötelességei és jogai.

Marion Henri után *Péterfi Dénes*.

Az abstract philosophiai moral a tudomány-, a keresztény erkölcsen a vallás szolgálatában áll. Mindkettő századok óta munkál gazdag irodalmával az emberiség javításán. De az erkölcsi elveknek az élet minden viszonyaiban való alkalmazása még nem vált az embereknek vérévé. Sokakat a vallásos félelem, többeket a társadalmi szokások szabályoznak gondolkozásukban és tetteikben. S vajjon a gonoszságra való hajlam tömeges és veszélyes nyilvánulásait nem a büntető törvénykönyv fékezi-e inkább, mint a transcendentális philosophia melegség nélküli átsugárzásai? Pedig az emberiség javának arra kell törekedni, hogy az erkölcsi törvények erősebbeké váljanak az irott törvényeknél, elérjék a természeti törvények erejét, a melyek nem ösztönöznek, se nem korlátoznak, hanem uralkodnak. A családban az ösztön helyét eszméknek, a társadalomban a hiúságét nemes ambícióknak kell elfoglalniok. A kötelesség fogalmának fölül kell emelkednie a parancs fogalmán. A szeretetnek meg kell tisztulnia az önérdék salakjától. Kölesönös tisztelet és megbecsülés illik az erkölcsi lényhez, melyet az irigység, rágalom és káröröm kivetkőztet azon eszményi típusból, melyet a nemes tulajdonságokból alkotott emberről formáltunk magunknak. A családi és társadalmi kötelmek tiszta felfogása, önkéntes és becsületes betöltése teszi az együttélést kellemessé és a földi létet boldogság honává.

Az erkölcsi és polgári szabadság legbecsesebb kincse az emberiségnek. A legdicsebb áldozatokat azért hozták legjobbjaink. Ezért kárpótlásul semmit se vehetünk és semmit se adhatunk, a mi azzal egyenértékű lenne. Az ezért való küzdelem az embernek legszentebb joga és kötelessége. Az egyéni jog és kötelesség azonban a népjog fogalmát van bivatva kitölteni s ez uton az emberiség javának szolgálatára lenni.

Munkában és pihenésben, háboruban és békében, életben és halálban egyformán erkölcsi elveknek hódolni: ime a gyakorlati morálnak tökéletes eredményei!

Ilyenszerű benyomásokkal tesszük le kezünkől azon kis füzetet, a melynek czimét e sorok fölé irtuk. Kedves kötelességet teljesítünk, midőn a figyel-